

Martynas Mažvydas „Katekizmas“ – pirmoji lietuviška knyga*

Reformacijos s_j_dis ir Lietuva. XVI a. Europoje pradėjus reikštingą reformacijos s_j_džiui, s_kusiam reform_ti katalik_b_, susidarė s_l_gos raš_tinei lietuvi_kalbai plisti, nes protestant_zmo_ik_r_jas Martynas Liuteris reikalavo tik_j_mą skelbti tautin_mis kalbomis. Tačiau to meto katal_kiškoje Lietuvoje kalbinė situacija raš_tinei gimtajai kalbai nebuvo palanki: išsilavinus_žmon_ rašto kalba buvo lot_n_, tarpusavio susikalb_j_mo – lenk_. Todėl švies_liai, pasišovę paraš_ti pirm_sias l_tuviškas kn_gas, trauk_si į protestant_šką kraštą – Maž_j_Lietuvą, t. y. Pr_sijos kunigaikšt_stę. Jos valdovas kunigaikštis Albrechtas _škojo žmon_, galinčių protestantų tik_jimą lietuviams valst_čiams skelbti jų gimt_ja kalb_. Kunigaikščio pakv_stas į Pr_siją atv_ksta ir Mart_nas Mažv_das, pirmosios lietuviškos kn_gos k_r_jas.

Pirmosios lietuviškos knygos autor_stė. Mokydamasis Karaliaučiaus universitete M. Mažv_das, remiamas Albrechto, 1547 m. išleidžia „Katekizmą“ – pirm_j_lietuvišk_knyg_. Ši knyga turėjo ne tik pagon_s lietuvius išmok_ti protestantiško tikėj_mo tiesų, bet ir reikė lietuvių rašt_jos pradžią, kult_rinę brandą. M. Mažv_das „Katekizmo“ nepasirašė, tačiau kn_gos autor_stę patvirtina du faktai: pirma, l_tuviškoje prakalboje 3–19 eilučių pradžios sudaro autoriaus vard_ ir pavard_, antra, autor_stę vienoje savo kn_gų patvirtino M. Mažv_do pusbrolis bei bendradarbis Baltramiejus Vilentas.

„Katekizmo“ sandara. „Katekizmą“ sudaro šešios dal_s: dedikacija LDK, lot_niška prakalba, lietuviška prakalba – pirmasis liet_viškas eil_raštis, elementorius, katek_zmas ir giesm_nas. Knygelės sk_rimas Didž_jai Lietuvai verčia man_tį, jog „Katekizmo“ autorius greičiausiai vyliosi abi Lietuvos suj_ngti tiek protestantišku tikėj_mu, tiek liet_višku raš_tiniu žodž_. Iš visų šeš_knygel_s dal_svarbiausia lietuviška prakalba, kurią santykinai galima suskirst_tį į tr_s dal_s: pirmoji – tai personifik_tos knygel_s praš_mas imti ją ir skait_tį, antroji dalis primena kalbančiojo ir valst_čio dialogą, treč_j_sudaro nurod_mai kun_gams.

„Katekizmo“ lietuviška prakalba. Kaip min_ta, liet_viška prakalba prasid_da knygel_s kreipimusi į visą tautą: „Broliai seserys, imkit mane ir skaitykit...“. Prašoma ne tik kn_gą skait_tį, bet ir tuo skaitym_džiaugtis, nes iki tol pats žmogus savarank_škai tik_jimo t_sų be tarpin_nko kunigo negal_jo gauti – tam pr_štaravo katal_kų tik_jimas. O protestantų rel_gija remiasi savarankišku švent_j_knyg_studijav_mu ir, kad b_tų aiškiau paprastam žmogui, tos knygos turi b_tį parašytos gimt_j_kalb_. Dabar šventa kn_ga turi b_tį kiekvienam prieinama. Religinės t_sos čia suprantamos kaip nuolat_nis pažin_mas ir sav_s kūr_mas: juk Dievas vienu žodžiu suk_rė pasaulį, tai kod_l juo sekdamas žmogus negal_tų kurti sav_s? Todėl tas, kuris „nenorėtų to mokslo žinoti ir mokėti, / Tasai amžinosu tamsybėsu tur būti.“ M. Mažvydas čia atkreip_d_m_sį į žodžio gal_bę – žodis skirtas ne tik sak_tį, bet ir kurti. Deja, liet_vis valst_tis, iki šiol išpažin_s pagonišk_j_tik_jimą, nesupranta knygų skait_mo reikšmės, nevertina naujo tikėjimo, todėl kalbant_sis nuoširdžiai _tikinėja žemdirb_, kad knyg_skait_mas nėra kiek ne prastesnis užs_mimas nei žemdirb_stė. Pamokęs lietuvi žemdirbį, kalbant_sis atsigr_žia į kunigus ir pasaulio galing_sius praš_damas nenuilstamai skelbti Dievo žod_ ir taip prie paprasto žmogaus artinti Dievo karal_stę. Prakalboje itin gausu retorin_klaus_mų ir, jei paž_rétume plačiau, klaus_mai yra bet kokio mokslo ir pažinimo pradž_.